

ББК 84(4Укр)-5
УДК 82-1(477)
ЛІ87

*Сектор поезієзнавства
Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка
Національної академії наук України*

“Зелене Око”

є своєрідною антологією української поезії для дітей.

Під однією обкладинкою тут зібрано і хрестоматійні вірші,
відомі більшості читачів, і досьогочас маловідомі твори.

Тисяча й один дитячий текст витворює панораму
українського віршування для дітей дошкільного, молодшого
та середнього шкільного віку. Із такої значної кількості творів
кожен може вибрати й облюбувати власний комплект віршів на свій смак.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-408-335-2 (серія)
ISBN 978-966-10-0158-8

© Лучук І., упорядкування, передмова, 2008
© Богдан, макет, художнє оформлення, 2008

ОВИД УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ

Яке б сучасне українське видання для дітей я не відкрив (чи то читанку, чи збірник, чи хрестоматію, чи тощо), то практично в кожному знаходжу вірші моїх батьків — Володимира Лучука й Оксани Сенатович. Найчастіше обох разом, або принаймні окремо татові чи мамині. Більшість їхніх дитячих віршів були присвячені моєму братові Тарасові (старшому від мене приблизно на два з половиною роки) й мені малому. У багатьох тих віршах фігурували наші імена, що й не дивно, адже вірші писалися в першу чергу для нас, а вже потім крізь нас фокусувалися на ширший читацький загал. Коли ж виникав начебто надмір *тарасіади* й *іваніани*, то допускалися й інші імена. Для прикладу, мамин вірш «Іринчина робота» (*робот IP*) у першодруці мав назву «Іванкова робота». Ми виростили в суцільній поетичній атмосфері (як дитячій, так і дорослій), наш довколишній мікрокосмос був буквально перенасичений віршами. У мою натуру скепсис закрався ще в дошкільному віці, коли я на якійсь домашній (зрозуміло, що заодно й поетичній) забаві видав сентенцію: «Що за хата? Нічого мудрого не почувеш — самі вірші». У той же ж дописемний період (за родинними легендами) я скомпонував чи не першого свого віршика: «Літак / летів навспак». Тато приблизно десь в той час (вто́че, як любив він казати по-холмськи) склав свого *вірша-рака*, тож мій *раковий літак* був не випадковим, а ще, мабуть, він був рефлексією на перші (вже таки писемні, бо першокласницькі) вірші мого брата десь із осені 1970 року. Один із них називався «Біда»:

*Котиться, котиться
гадюка м'ячиком.
А їжачок — хап!*

Інший мав назву «За городом»: «Є будяк колючий, / а кропива пекуча, / як ти». Можливо, то саме я був пекучим, але менше з тим. Мій же ж перший писаний вірш виник через кілька років. Пригадую, я складав його усно (мабуть-таки, не без татової допомоги) пішою дорогою на город на Майорівці, де тоді були письменницькі дачі. Записав його чорнильною ручкою на чистій сторінці альбому, в який вклеювалися вирізки публікацій татової рубрики «Малечі на добрий вечір» у львівській молодіжній газеті. Вірш мав назву «Як сушили хлопці сніг»:

*Насушили хлопці снігу,
мали в хаті влітку зиму.*

*З переляку чимчирик
взув на носа черевик.*

*А навіщо взув на носа?
Щоб не дзьобати ним проса.*

*Де ж росте зимою просо?
Там, де ходять діти босо.*

*Де ж є влітку та зима?
Там, де сушать сніг дарма!*

Я ще нашкрабав під віршем щось на кшталт гусячого пера, під яким написав слово «кінець» (себто кінець вірша), поставив повний підпис і датування «Іван Лучук. 1973 рік», а ще домалював на тій сторінці відповідні ілюстрації: хату зі сніжинками на печі, чимчирика (схожого на по-індичому відгодованого голуба) з черевиком на дзобі, саму піч без хати, але вже з патьоками талого снігу, і сонце, яке остаточно перетворило сніг на калюжки в хаті, але вже без печі. Чимчирик був моєю дитячою вигадкою та моїм тодішнім чарівним фаворитом, а в цій книзі він присутній в раковій іпостасі. До речі, про *вірші-раки*, тобто про *паліндром* варто сказати окремо й наперед, бо це методологічно й принципово важливо, адже й сама назва серії поетичних антологій «Дивоовид» є паліндромною. Та й найдавніший автор цієї антології «Зелене Око» Іван Величковський є зокрема й зачинателем української *паліндромії*, яку мій тато відродив віршем-раком, а я з компанією продовжив її культивування. При цій нагоді зацитую свій сюжет «Паліндром» із читанки «Золоте джерельце» (1995):

«Ми вже дуже добре вміємо читати зліва направо. А якщо спробувати справа наліво? Тобто у зворотному напрямку. Прочитати можна, але ніякого змісту в тому нема. Та є такі слова, які можна читати і зліва направо, і справа наліво, а звучання і зміст залишаться ті самі. І називають ці слова паліндромами. Наприклад, слово КОРОК — це паліндром, бо прочитати його можна однаково і від початку до кінця, і від кінця до початку. Або імена — Анна, Пилип: це також паліндром. Цілі вислови, які читаються однаково вперед і назад, теж є паліндромами. Хтось колись сказав: «Я несу гусеня». І вийшов паліндром. Але бувають ще й цілі вірші, які складаються з паліндромів, і називаються вони вірші-раки (бо віршовий рядок біжить вперед, а рак лізе назад). Чудовий зразок вірша-рака створив поет Володимир Лучук:

*На ринок дід Кониран
сіно ніс,
курка — біб, а крук
сир і рис.
Кіт утік.*

У цьому вірші кожен окремий рядок — паліндром. А існують й такі вірші, які є суцільними паліндромами. Як от у поета Назара Гончара:

*Карикатура — казка,
рак за кару таки рак.*

Бачите, тут вже паліндромом є не кожен окремий рядок, а цілий дворядковий віршик. Отже, варто запам'ятати, що слово, вислів, віршовий рядок або цілий вірш, який читається однаково вперед і назад, має назву **паліндром**.

Добірка паліндромних віршів для дітей у вересневому числі газети «Діти Марії» за 1993 рік мала супровідний шкід Тараса Лучука «Вірші-раки»: «Що таке вірш — знає

навіть мала дитина. Інша річ — рак. Ще коли в нас річки були чисті, то раків було — хоч руками лови. Запахаєш руку в нірку або під корчик і схопиш рака за панцир, або він тебе схопить своєю клешнею за палець. Значить, рак — то такий звір, який живе у чистій воді в норі під корчем, кусається не зубами, а клешнями, на тулубі має панцир, а до того ще п'ять пар ніг і хвіст. І рухається рак не так, як ми — вперед, а задом — навспак. І серед віршів є такі, які нагадують раків. Читаються вони не лише так, як у школі вчать — зліва направо, а й набагато цікавіше — справа наліво. Ви зрозуміли, що читати їх можна так чи інак — завжди буде однак. Спробуймо вхопити вірша-рака за хвоста: вчепиться він своїми клешнями-буквами за палець і полізе навспак?» У нашій антології присутні три строго паліндромні вірші, про найдавніший із яких я писав багато разів, зокрема у шкідці під назвою «Звідки прирачував літеральний рак» у січневому числі «Дітей Марії» за 1995 рік: «Ще в кінці XVII століття, а саме в 1691 році, український поет Іван Величковський склав свою збірку “Млеко” (так-так, це і є молоко). І за тодішнім звичаєм він зразу ж витлумачував ту назву: “Млеко, от овци пастиру належное, або труди поетицкїи во честь преблагословенної Диви Марїи составленнїи...” І ще далі та підназва продовжувалась. Але для нас вона й так звучить дивнувато. Проте в цьому немає нічого аж такого дивного. Бо Величковський дотримувався тодішніх норм української літературної мови. А наша мова того часу трохи таки відрізнялася від сучасної, від тієї, якою ми зараз розмовляємо, якою ми читаємо книжки і газети, якою мислимо і пишемо. Розмовна мова тих часів була б нам дещо зрозумілішою, ніж книжна. Але саме тою книжною мовою творилася наша рідна література тих часів. Так от, у тій згаданій вже поетичній збірці, присвяченій Діві Марії — Матері Божій, ми знаходимо дуже цікаві вірші, які автор назвав раками літеральними. Так, це були саме вірші-раки, про які наші любі читачі вже дещо знають. А сам Величковський так сказав про цей спосіб віршування: “рак літеральний єсть вірш, которого літери, і вспак читаючися, той же текст виражають”. Тобто якщо прочитаємо один рядочок з початку до кінця, а потім з кінця і до початку, то вийде одне і те ж. От, наприклад, як написано у вірші самого Івана Величковського (ніби від імені Диви Марії, яка звертається до своєї мами — Анни):

Анна во дар бо имя ми обрадованна,
Анна дар и мнѣ сѣн мира данна,
Анна ми мати и та ми манна,
Анна пита мя я мати панна.

Правда, не зовсім зрозуміло, та й деякі літери читаються не так, як тепер, та є ще якась літера ять, якої тепер зовсім нема в нашій абетці — “ѣ” (її, до речі, слід читати як “і”). Але ж основний смисл цього чотиривірша зрозумілий, його можна вільно сприймати, незважаючи на за давнену затуманеність. А ще варто звернути увагу на рік, яким датований цей вірш і ця збірка: **1691**. Спробуйте перевернути текст догори ногами, а рік залишиться все той же. Цікаво? Отож. Про раки літеральні (або як їх ще називають: паліндромні) багато чого цікавого можна розповісти. Чи може, це занадто складно? І наразі — зарані? Та ні. Ніколи ж не пізно, тому ніколи й не зарано». У нашій антології рак літеральний

ЗЕЛЕНЕ ОКО

На ставку Зелене Око
воду п'є зелений кінь, —
від коня лягла широко
на траву зелена тінь.

А в тій тіні неугавно,
заховавшись у траві,
хтось так весело і славно
виграває на трубі.

Із труби зелені звуки,
як пташки, летять у світ.
І свої зелені руки
вітровій простяг услід.

Скрізь зелене, все зелене,
бо зелений час настав!
Навіть гратися «в зелене»
діти вибігли на став.

Володимир Лучук

ДОРОГА

Дорога полями,
лугами стрибала
і раптом з розгону
у річку упала.

Тривога! Тривога!
Тоне дорога!

Ворони дзьобами
солону носили,

на березі бузьки
болото місили.

Тривога! Тривога!
Тоне дорога!

Прийшов на підмогу дуб,
точить сокира зуб.

Підмога! Підмога!
Сокира — цок-цок! —

Вилазить дорога
з ріки на місток!

Оксана Сенатович

ДИВЛЮСЯ — АЖ СВИТАЄ

Дивлюся — аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все-то те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою.
Споконвіку вмивається,

Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!

Тарас Шевченко

НА ШЛЯХУ

Обплетений вітрами ранок
шугне, мов циганя, з води
і на піску кричить з нестями,
обсмалений і молодий.

Ріка зміяста з дном співучим,
хвилясто хльостають вітри,
і день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш старий.

Клюють ліщини співом кóси,
дзвенить, мов мідь, широкий шлях.
Іде розсміяний і босий
хлопчина з сонцем на плечах.

Богдан-Ігор Антонич

ЦВІТУТЬ БУЗКИ

Цвітуть бузки, садок біліє
І тихо ронить пелюстки,
Напівзабуте знову мріє,
Як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
Колише теплу блякить,
І на землі гойдає трави,
І затихає, й знов шумить.

І раптом схоплює на крила
Хвилясті співи журавлів, —
І давня казка, вічно мила,
Зринає крізь хвилястий спів.

Максим Рильський

НА ГОРБОЧКУ ПІД ГОРОЮ

На горбочку під горою
клен розрісся над водою,
гей!
А під кленом бук похилий,
а на буці голуб сивий,
вітер сильно віє-дише,
лісом гойдає-колише,
гей!

В хмарах ген орел літає
і в лісочок заглядає,
гей!
У орла широкі крила,
в пазурах і в дзьобі сила.
Зайчику, в куцах ховайся
і спіймати ти не дайся,
гей!

Й мила пташка не співає,
бо орел її лякає,
гей!
Ой, коли б я мав гвинтівку,
я б набив обидві цівки,
та із неї я стріляв би
і орла я відігнав би,
гей!

Василь Гренджа-Донський